

Mato Kukuljica

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

AUDIOVIZUALNA DOKUMENTACIJA – ZAPOSTAVLJENI POVIJESNI IZVORI

UDK 930.253:778.5] (497.5)(091)

Stručni članak

Ovaj napis želi upozoriti na potpuno zanemareno filmsko gradivo, filmsku dokumentaciju stvaranu u razdoblju početaka televizije, šezdesetih i sedamdesetih godina, kad je bio bitno smanjen protok informacija. Pored definiranja osnovnih značajki roda dokumentarnog filma i podvrste filmske dokumentacije, namjera je ovoga članka upozoriti na najvredniju fotodokumentaciju, jer je nepoznata istraživačima i široj javnosti, a predstavlja vrijedne vizualne dokumente iz ukupnog društvenog života tog vremena. Posebna pažnja posvećena je audiovizualnoj dokumentaciji stvorenoj u vrijeme Domovinskog rata na elektronskom zapisu, s posebnim osvrtom na probleme trajne zaštite ovog medija. Činjenica da temeljni povijesni i ukupni društveni događaji iz razdoblja 1990-1996. nisu zabilježeni na filmsku vrpcu, nalaže potrebu hitnoga izbora najvažnijih zapisa na elektronskom mediju i njihove trajne zaštite prebacivanjem na filmsku vrpcu.

Uvodna pripomena

Svako promišljanje o audiovizualnoj, poglavito filmskoj dokumentaciji, nužno vodi do raščlambe pojma dokumentarnog filma, kao filmskog roda koji u sebi uključuje sve oblike dokumentarnog bilježenja zbilje.

Pojam dokumentarni film prvi je upotrijebio John Grierson 1926. razmatrajući osnovne značajke antologijskog djela *Moana*, poznatog dokumentarista Roberta J. Flahertya. Naziv je izveo iz francuske riječi *documentaire*.¹

I u današnjoj teoriji filma pojam dokumentarni film podrazumijeva filmska djela u kojima se prikazuju istiniti, stvarni događaji i ličnosti u prirodnom autentičnom životnom i društvenom okružju.

Pojam dokumentarni film sadržajno, tematski i stilski odnosi se na različite podvrste filmova, pa unutar ovoga roda postoje različiti brojni i lako razlučivi žanrovi (činjenični film, putopisni filmovi, obrazovni film, popularno-znanstveni film, filmske novosti i žurnali, reportaže, reklamni film, dokumentarni filmovi o drugim umjetnostima itd.).

S obzirom na stil, obilježje dokumentarnosti ističe se nedvosmislenim naslovima i ciljem filma, podnaslovima, spikerskim tekstom, prikazivanjem pisanih ili drugih dokumenata, uporabom dokumentarističkih metoda oblikovanja djela (najčešće su to skrivena kamera, anketna metoda), tj. onih oblika koji najmanje preobražavaju određeni filmski zapis iz zbilje.

Dokumentarni filmovi izbjegavaju uporabu trikova, montažno razbijanje kontinuiteta snimljenog prizora, koriste se duži kadrovi, najčešće srednji plan i polutotal, koji potvrđuju gledateljevo iskustvo prepoznavanja zbilje. Snimaju se u prirodnim ambijentima, interijerima i eksterijerima, u pravilu izvan studija. Izbjegava se unošenje fabule te nazočnost profesionalnih glumaca. Životne priče ili događaje predstavljaju amateri, tj. sudionici događaja ili druge autentične ličnosti.

Opće značajke filmske dokumentacije

Pod pojmom filmska dokumentacija podrazumijevaju se filmski snimci koji nastoje stvoriti dojam objektivnog bilježenja zbilje, a snimljeni su s namjerom stvaranja arhivskih snimaka koji imaju izričitu vrijednost dokumenta.

Glavno im je obilježje impersonalnost, izbjegavaju se redateljske intervencije u snimanju odabranih prizora i poštuje posebna metodologija snimanja, osobito objekata, spomeničkih ili urbanih cjelina i to u kadriranju, izboru planova i kutova snimanja.

Ova podvrsta dokumentarnog filma ima za zadaću precizno i objektivno kontinuirano bilježiti život i djelo značajnih ličnosti iz kulturnog i javnog života, politička

¹ U francuskom *documentaire* – dokumentaran, dokazni, dokazima potkrijepljen. U vrijeme prve uporabe ove riječi u filmskom mediju imala je i značenje "pustolovni film", jer je većina filmova s početka stoljeća tematski okrenuta prikazivanju nepoznatih i vizualno atraktivnih krajolika i pejzaža te egzotičnih zemalja.

zbivanja, izgradnju, rekonstrukciju ili uređenje određenih objekata, dijelova gradskih naselja, ambijentalnih cjelina, gospodarskih objekata, izgradnju komunalnih, športskih i drugih objekata važnih za ukupan društveni razvitak.

Odatle i činjenica da je najcjelovitija filmska dokumentacija stvarana o radu velikih gospodarskih sustava kao što su INA, Željezara Sisak, Rade Končar, OKI, Đuro Đaković, HŽP, Pliva, Hidroelektra, turistički kompleksi, određena brodogradilišta i sl.

Preciznost u realizaciji, dobro poznavanje filmskog zanata, vrsni snimateljski i ekipni rad, preduvjeti su za stvaranje kvalitetne filmske dokumentacije. Krajnji cilj u sustavnom stvaranju filmske dokumentacije, pored osnovnog zadatka dokumentiranja rada i razvitka velikih gospodarskih sustava, jest iz kvalitetno snimljene dokumentacije stvarati propagandne filmove visoke profesionalne i estetske razine. Njihova je namjena prezentiranje i promidžba.

Ovaj zahtjevni zadatak, kao što pokazuju podaci, realizirali su naši najpoznatiji filmski redatelji (K. Papić, R. Sremec, F. Vodopivec, A. Vrdoljak, Š. Šimatović, B. Ivanda, B. Žižić, N. Babić i dr.), u suradnji s vrsnim filmskim snimateljima.

Svijest o vrijednosti filmskog zapisa, prvenstveno kao povijesnog dokumenta, nazočna je već 1898. kad Bolesław Matuszewski, poljski fotograf i filmski snimatelj objavljuje u Parizu brošuru pod naslovom *Novi povijesni izvor* i zalaže se za čuvanje i trajnu pohranu filmskog gradiva, tj. za stvaranje filmskih arhiva te obvezno deponiranje kopije svakog novog snimljenog materijala i sl.

Filmska dokumentacija Filmoteke 16 (o gradu Zagrebu)

Prvu cjelovitu, osmišljenu i u cijelosti sačuvanu filmsku dokumentaciju o razvitku grada Zagreba sustavno od 1969. godine do danas stvara Filmoteka 16. Od samog početka s jednakom se pažnjom bilježe kulturni, športski, politički, gospodarski, komunalni i drugi događaji u životu grada Zagreba. U proteklom razdoblju realizirana su 52 sata filmske građe na 16mm vrpici ili 34.320 metara filma.

O posebnoj vrijednosti i kvaliteti snimljene građe najbolje govori podatak, da je na temelju snimljene dokumentarne građe o poznatom hrvatskom slikaru Mirku Račkom, dr. Radovan Ivančević 1970. godine realizirao zapaženi dokumentarni film. Treba naglasiti da se u ovoj filmskoj dokumentaciji nalaze filmskom kamerom zabilježeni ključni događaji u gradu Zagrebu iz razdoblja 1990-1996.

U situaciji kad se svi aktualni događaji snimaju na elektronskom mediju, s nestabilnom podlogom i teško prenosivom na filmsku vrpcu, ova filmska dokumentacija ima izuzetnu vrijednost. I pored niza prijedloga za izradbom dokumentarnih filmova o pojedinim segmentima života u gradu Zagrebu, ta dragocjena filmska

grada stoji neiskorištena, a grad Zagreb nema film koji bi ga dostojno predstavljao u svijetu.

Filmska dokumentacija gradova Osijek i Đakovo

Početak šezdesetih godina sličnu filmsku dokumentaciju, također na 16mm vrpici, za potrebe grada Osijeka i šire regije Slavonije, sustavno je do polovice sedamdesetih godina stvarala i Filmoteka Osijek. Ova filmska dokumentacija dragocjen je filmski dokument o samom gradu Osijeku, ali i o političkim, kulturnim, sportskim i drugim događajima u Slavoniji.

U isto vrijeme i Kino-klub Đakovo stvara filmsku dokumentaciju o gradu Đakovu i Đakovštini sve do kraja sedamdesetih godina. Potrebno je zaštititi ovo vrijedno filmsko gradivo, jer je zbog nedostatka sredstava snimljeno na *umkher* materijalu (preokretni film) 16mm, koji je istodobno izvorni materijal i kopija. Nisu pravodobno izrađeni potrebni izvorni materijali i svaka projekcija nužno dovodi do trajnog oštećivanja ovoga gradiva.

Štetan utjecaj elektronskih zapisa na filmsko dokumentiranje hrvatske povijesti

Televizija je krajem sedamdesetih, a osobito osamdesetih godina obeshrabrila filmsko dokumentiranje zbog svoje prodornosti, monopolnog položaja i visoke cijene filmske tehnologije. Bio je to zapravo kratkovidan potez s gledišta zaštite i trajnosti audiovizualnih zapisa. Poznato je da je televizija, često zbog dnevnih potreba, ali i određenih političkih razloga, brisala mnoge značajne dokumentarne zapise, pa su tako nestali mnogi vrijedni zapisi o određenim događajima i ličnostima.²

Tijek vremena i znanstvena istraživanja vizualnih medija u određenom povijesnom kontekstu, pokazat će da je filmska dokumentacija Filmoteke 16, Filmoteke Osijek i Kino-kluba Đakovo, iako nepoznata široj javnosti te povjesničarima, sociolozima i drugim istraživačima, bolje zabilježila svoje vrijeme i zbivanja nego što je

² Mnoge zemlje svojim zakonskim propisima i brižljivim vođenjem kulturne politike na području kinematografije, žele sačuvati autentičnost dokumentarnog filma izvorno nastalog na filmskoj vrpici, jer se dramaturški i estetski u cijelosti razlikuje od onog nastalog u okviru televizijske proizvodnje (s nametnutom dužinom od 30 ili 60 minuta). I u našoj kinematografiji stalno je prisutno nastojanje da se ukine proizvodnja izvornog dokumentarnog filma snimljenog na filmskoj vrpici, što je nepromišljeno stajalište, jer je činjenica da su naša najvrednija dokumentarna ostvarenja nastala u okviru autorske kinematografije, snimljena na filmskoj vrpici uz izravno sufinanciranje države. Karakteriziraju ga u svijetu priznata djela eminentnih filmskih dokumentarista (Sremec, Belan, Babaja, Papić, Krelja, Žižić, Babić, Tadić i drugi).

to učinio glomazni sustav televizije bilježeci s pomoću pokretnih slika današnje vrijeme ili osamdesete godine u istom zemljopisnom prostoru.

Dokumentacija nastala tijekom Domovinskog rata (elektronski zapis)

Posebno vrijedna i specifična audiovizualna dokumentacija nastala je tijekom Domovinskog rata. Zbog opasnosti od oštećenja, upitnosti o trajanju elektronskih zapisa, jer su zbog uvjeta u kojima ih je bilo moguće snimiti najčešće snimljeni na običnim VHS kazetama, ova dokumentacija traži poseban osvrt i istodobno upozorenje na posljedice, a možda i na nepopravljivu štetu koja nastaje snimanjem dokumentarnih zapisa samo na elektronskom mediju.

Temeljni je problem za istraživače i arhivske stručnjake koji se bave problemom trajne zaštite audiovizualnih zapisa, što ne postoji jedinstvena baza podataka o snimljenoj video-građi u vrijeme Domovinskog rata.

Poznato je da je tu građu na početku i tijekom prvih godina rata snimao Studio Zbora narodne garde, zalaganjem mnogih filmskih entuzijasta i filmskih djelatnika. Takve akcije sustavnog snimanja određenih ratnih zbivanja organiziralo je i tadašnje Ministarstvo informiranja, ali i Ministarstvo unutarnjih poslova te Stožer Hrvatske vojske za svoje potrebe.

Hrvatska televizija, u skladu s ustrojem svoga informativnopolitičkog i dokumentarnog programa, snimala je na njoj dostupan način ključne političke događaje, vojne aktivnosti te posljedice razaranja i stradanja pučanstva. Filmski amateri su samoinicijativno, ili uz pomoć Hrvatskog filmskog saveza, stvarali značajne dokumentarne zapise o Domovinskom ratu na čitavom području Republike Hrvatske i to najčešće na običnim VHS kazetama. Trajnost, tj. kvalitetna reprodukcija slike takvog elektronskog zapisa je pet godina.

Tehnička komisija FIAT-a (Međunarodnog udruženja televizijskih arhiva) ustanovila je da je i suvremeniji sustav Beta također nepouzdan u pogledu trajnog čuvanja elektronskih zapisa. Podatak da je u svijetu prodano oko 150 milijuna beta kazeta samo ukazuje na veličinu problema za televizijske i druge audiovizualne arhive, koji trajno pohranjuju i zaštićuju elektronske zapise. Budući da ova vrpca u podlozi sadrži željezo, nakon određenog broja godina i u lošim uvjetima čuvanja, po nekim stručnim mišljenjima već nakon 10 godina, dolazi do oksidacije. Rezultat je brisanje elektronskog zapisa.

Praznine u filmskom dokumentiranju razdoblja 1990-1996.

Poznato je da temeljni trenuci nastanka nove hrvatske države, od proglašenja neovisnosti, donošenja novog ustava, do početka Domovinskog rata, sustavnog uništavanja i razaranja pojedinih dijelova Hrvatske i njenih gradova (Vukovara,

Osijeka, Dubrovnika i drugih), sve do pobjedonosnih akcija hrvatske vojske Maslenica, Bljesak i Oluja, nisu zapisani na filmskoj vrpici.

Vijek trajanja elektronskih zapisa, što ih je o tim događajima snimala Hrvatska televizija, bez obzira što ih je njihova dokumentacijska služba u zaštitne svrhe presnimila na Beta sustav, upitan je. Na to ukazuju već spomenuta iskustva svjetskih stručnjaka koji se bave trajnom zaštitom elektronskih zapisa.

Posebno su ugroženi pojedinačni dragocjeni video-zapisi što su ih snimili neprofesionalci, privatne osobe tijekom Domovinskog rata. Najčešće se ti zapisi nalaze u privatnom posjedu i adekvatno se ne zaštićuju. Ističem kao primjer posebno vrijedan povijesni dokument obaranja dva neprijateljska aviona nad Šibenikom, snimljen na običnoj VHS vrpici.

Filmska dokumentacija Dokument filma Oblutak o razaranjima tijekom Domovinskog rata

Posebno odgovornog i značajnog projekta – stvaranja filmske dokumentacije o ratom razorenim naseljima i sakralnim objektima – projekt pod nazivom Rat i njegove posljedice u Republici Hrvatskoj, prihvatila se Filmska zajednica Dokument film Oblutak pod pokroviteljstvom Matice Hrvatske iz Splita.

Snimanje ove vrste filmske dokumentacije posvećene sakralnim i spomeničkim cjelinama, traži unaprijed utvrđen detaljan plan snimanja dogovoren s konzervatorima i kustosima, te stručnim djelatnicima regionalnih zavoda za zaštitu spomenika.

Svaki sakralni objekt predstavlja specifičan zadatak cjelovitog filmskog dokumentiranja njegovog stanja, koji pored snimanja objekta totalima i polutotalima, tj. njegovog situiranja u širi ambijent i krajolik u koji je smješten, uz opisivanje istog s točno utvrđenih točaka i vizura u eksterijeru, traži i posebno razrađen plan snimanja interijera, kao i niza detalja karakterističnih upravo za taj objekt.

Bez tako obavljene zadaće, snimanje u više navrata i praćenje obnove istog objekta, bit će dokumentacijski neprecizno, necjelovito i nestručno. Ukoliko se izostave pojedine faze u snimanju filmske dokumentacije, gube se obilježja filmskog snimanja i rezultat, tj. snimljeni filmski materijal poprimat će obilježje statičnih slika i neće se bitno razlikovati od fotografske dokumentacije.³

Za realizaciju ovog projekta angažirani su poznati filmski snimatelji (B. Poljak, S. Segarić, A. Pivčević, A. Versotti i dr.), ali budući je izostala šira društvena

³ Snimanje svake filmske dokumentacije, posebno ovako zahtjevno snimanje spomeničkih objekata, mora pratiti opširna pismena dokumentacija o snimanju, koja sadrži podatke o mjestu i vremenu snimanja, pozicijama i vizurama s kojih je snimano, planovima i rakursima, autorima i stručnim osobama koje su sudjelovale u snimanju te svim ostalim potrebnim tehničkim podacima.

podrška, ovaj projekt realiziran je u skromnijem opsegu, jer se temeljio na donacijama, poklonima i izravnoj pomoći u prijevozu i nabavci filmske vrpce.

Zbog navedenih razloga nije se mogla koristiti potrebna filmska tehnika (najnužnija filmska rasvjeta za snimanje interijera, kran i sl.), pa je dio dokumentacije ostao necjelovit. Tako se u unutrašnjosti pojedinih objekata nisu mogla trajno filmski zabilježiti oštećenja i svi oblici uništavanja, od onih na samom zdanju, do oštećenja mozaika, fresko-slika, karakterističnih ukrasa, kipova, crkvenog inventara i sl.

I zbog nedovoljne količine filmske vrpce pojedini sakralni objekti, naselja ili ambijentalne cjeline nisu cjelovito zabilježeni, što predstavlja nenadoknadivu štetu, jer je u mnogim područjima zahvaćenim ratom proces obnove izmijenio prvobitnu, autentičnu sliku prije ratnih razaranja.

Zalaganjem i entuzijazmom djelatnika okupljenih oko Dokument filma Oblutak i Matice Hrvatske iz Splita, u razdoblju od 1992. do 1996. stvorena je značajna filmska dokumentacija na 16mm vrpici od 23.464 metra, koja svjedoči o ratom uništenim naseljima i sakralnim objektima uz bilježenje početka obnove u Dubrovačko-neretvanskoj, Zadarsko-kninskoj, Šibenskoj, Sisačko-moslavačkoj, Karlovačkoj, Ličko-senjskoj, Požeško-slavonskoj i Brodsko-posavskoj županiji. Posebno je vrijedna filmska dokumentacija snimljena u Hercegovini u istom razdoblju.

Ministarstvo kulture potpomoglo je ovu akciju krajem 1996. godine osiguranjem potrebnih financijskih sredstava za izradbu kopija snimljenog materijala, da bi se on mogao koristiti i predstaviti javnosti.

Kako zaštititi snimljenu dokumentaciju na elektronskom zapisu

Prijedlog i iskustvo svjetskih stručnjaka glasi: presnimiti video-građu na filmsku vrpcu, jer je ona najtrajnija. Za to je potrebno pronaći znatna financijska sredstva, jer riječ je o skupom tehnološkom postupku. Bez obzira na ove zadatosti i teškoće, stručno povjerenstvo sastavljeno od povjesničara, sociologa, politologa, povjesničara umjetnosti, filmologa i arhivista, trebalo bi izabrati najvažnije video-zapise iz razdoblja od 1990. do 1996. koji bi se potom prebacili na filmsku vrpcu.

Za nekoliko godina postat će nam dostupna i digitalna tehnologija, koja će riješiti većinu spomenutih problema trajne pohrane elektronskih zapisa, te istodobno omogućiti djelotvornu restauraciju i rekonstrukciju oštećenih zapisa na filmskoj vrpici i na elektronskom zapisu, bilo zbog fizičkih oštećenja ili zbog procesa gubljenja boje.

Kako inače objasniti generacijama koje će doći zašto nismo sačuvali temeljne vizualne dokumente o nastanku hrvatske države, stradanju hrvatskog naroda, svjedočanstva o razaranja i uništavanju hrvatskih spomenika kulture, sakralnih objekata,

gospodarskih objekata, čitavih gradova i naselja od strane jugoslavenske vojske i pobunjenih Srba u Hrvatskoj.

Moramo ostaviti trajno sačuvane vizualne dokumente o uspjesima hrvatske vojske, obnovi i izgradnji ratom porušenih područja, pojedinačnim sudbinama i događajima tijekom ovog značajnog razdoblja u povijesti Hrvatske.

Istječe nam vrijeme i tu zadaću Hrvatska televizija, Ministarstvo kulture, Ministarstvo obnove i razvitka i Hrvatska vlada moraju ozbiljno razmotriti, jer to je jednako ozbiljna zadaća kao i obnova i izgradnja Vukovara ili Masleničkog mosta.

Srećom, na filmsku vrpcu snimljen je dolazak Svetog oca u Hrvatsku, ali to bi uz djelomičnu i necjelovitu filmsku dokumentaciju Dokument filma Oblutak o razaranju naselja i sakralnih objekata tijekom Domovinskog rata, te fragmentarno snimljenu filmsku dokumentaciju o gradu Zagrebu, mogao ostati jedinim trajnim sačuvanim vizualnim zapisom, ako se ne odlučimo za hitnu akciju zaštite najvažnijih elektronskih zapisa iz razdoblja 1990-1996.

Hrvatska kinoteka je tijekom 1996. godine trajno zaštitila i izradila nove izvorne materijale antologijskih igranih filmova *Tko pjeva zlo ne misli*, *H-8*, *Breza* te 60 u svijetu priznatih djela animiranog filma, nastalih u razdoblju od 1954. do 1970. godine. Za mnoge filmove započeo je nezaustavljivi proces gubljenja boje. Ministarstvo kulture reagiralo je brzo i pomoglo u ovoj akciji spašavanja hrvatske filmske baštine. Na jednako odlučan način treba prići i problemu zaštite naše suvremene vizualne povijesti.

Predstoji nam reintegracija istočne Slavonije u sustav Republike Hrvatske, u pojedinim naseljima započela je i obnova. Vjerujem da ćemo filmskim dokumentiranjem razaranja i uništavanja grada Vukovara i drugih gradova i naselja u istočnoj Slavoniji, položiti ispit i ostaviti trajna vizualna svjedočanstva za generacije koje dolaze.

Umjesto zaključka

1. Preispitivanje vlastite audiovizualne baštine, osim vrednovanja, arhivističke ili filmološke obrade, ima za zadaću i otkrivanje onih izvora, koji će pomoći u preciznijem i cjelovitijem sagledavanju povijesnog razvoja u određenom razdoblju. U mnogih istraživača ne postoji svijest da i slučajni vizualni zapis nosi jednako vrijedne informacije kao i svaki pisani dokument ili svjedočenje autentičnih povijesnih ličnosti.

Priroda filmskog medija, pored mogućnosti manipulacije izborom kadrova i sekvenci, a osobito montažnim postupcima i dodavanjem spikerskog komentara, jest da bilježi zbilju u njenoj fizičkoj pojavnosti. U povijesnim istraživanjima zbilje ne možemo ignorirati audiovizualne zapise, jedino ukoliko unaprijed ne odustajemo od cjelovitog sagledavanja određenog događaja ili društvene pojave.

2. Audiovizualnu dokumentaciju do kraja sedamdesetih godina u nas uglavnom karakterizira filmsko dokumentiranje zbilje. Potpuno je zapostavljena kao zasebna podvrsta u okviru roda dokumentarnog filma. Iako je snimana s namjerom stvaranja arhivskih i trajnih dokumenata o određenim zbivanjima i ličnostima, u povijestima filma ne mogu se naći podaci o njenom nastanku.

Ovaj napis želi ispraviti tu pogrešku i nedostatak u vrednovanju filmske baštine i istodobno upozoriti na dragocjene izvore za izučavanje gospodarskih, kulturnih, političkih, sportskih i drugih grana i područja te djelovanja u ukupnom društvenom razvitku Hrvatske. Upućivanje na cjelovitu audiovizualnu dokumentaciju koja je rađena s jasnom namjerom stvaranja arhivskih dokumenata, nužno je nadopuniti i informacijom da u takve zapise možemo ubrojiti i mnoge obiteljske filmove koji također donose dragocjene zapise o svom vremenu.

Za razdoblje tridesetih i četrdesetih godina ovoga stoljeća posebno su vrijedni filmski zapisi ili obiteljski filmovi Oktavijana Miletića, Maksimilijana Paspé, obitelji Gamulin, zbirka filmova u vlasništvu obitelji arhitekta Stjepana Planića i drugih.

3. Ne poduzmemo li sada potrebne mjere zaštite audiovizualne baštine na elektronskom zapisu, uskoro nećemo imati vizualne dokumente koji pokretnom slikom svjedoče o značajnom razdoblju nastanka hrvatske države, Domovinskom ratu, obnovi i izgradnji, dakle, cjelovitom vizualnom pamćenju događaja iz razdoblja 1990-1996.

Moralna i profesionalna obveza je ne prešućivati tu činjenicu. Znanje i svijest o potrebi čuvanja audiovizualne baštine postoji, imamo stručnjake koji mogu djelotvorno riješiti taj problem, nedostaje samo interdisciplinarno povezivanje, razmjena informacija iz komplementarnih područja novih medija, te bolje međuresorsko i međuinstitucionalno povezivanje na prioritetnim projektima od nacionalnog interesa.

Izvori:

1. Filmska enciklopedija, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1986, 1990, glavni urednik dr. Ante Peterlić.
2. Matuszewski, Bolesław: Novi povijesni izvor, Film i istorija, Institut za film, Beograd 1987.
3. Kukuljica, Mato: Novine u zaštiti audiovizualnog gradiva, Hrvatsko slovo, br. 26 i 27, 1995.
4. Kukuljica, Mato: Čuvanje, zaštita i vrednovanje hrvatske filmske baštine, magistrski rad, Zagreb 1996.
5. Nacrt Konvencije o zaštiti audiovizualnog naslijeđa, Vijeće Europe, Strasbourg 1996.
6. Izvješće Tehničke komisije FIAT-a (International Federation of Television on Archives), Sofija 1993.

7. Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images,
UNESCO, Generalna konferencija, 1980.

Summary

**AUDIOVISUAL DOCUMENTATION – NEGLECTED
HISTORICAL SOURCES**

In this article author wants to point out that audiovisual documentation, especially film documentations made in sixties and seventies in Republic of Croatia are almost completely neglected as an important source for the history of Croatian cinema. Researchers from other fields, mostly historians, are not aware of the value of audiovisual document as document of the same value as any written record.

In Croatia television appeared in sixties with its monopolist position and in the seventies and eighties discourage the use of film in production of documentaries and other similar records. From that time film disappears from television production.

It is well known that electronic records are unstable, nobody takes any measure of preservation and conservation. Therefore, warning expressed in this article goes to the authorities with clear message that it was, and still is, a big mistake to put away the possibility of use of film in making archival records as well as documentary films not only from the archival point of view but also because of different characteristics of documentary films made in cinematographic or in television production.

Finally, the result is completely insecure future of electronic documentation made in last twenty five years in Croatia.

Author gives information about most important film documentation from that period of time and expresses its professional concern and care about the future and the ways of conservation and preservation of film and video records. As an expert on film protection and conservation he gives advices based on international experiences on problems of preservation and conservation of this documentation.

In this article he especially draws attention to video records made from 1990 until 1996. The fact is that during the war the lot of important audiovisual records were made by amateurs on VHS tapes.

In special part of its article author suggests to Croatian Television, Ministry of Culture, Croatian Government to form the group of experts (archivists, historians, film experts, sociologists and experts from other cultural and fields of economy, politics and other sciences) to make priority list of video records that must be in short period of time transferred on film track otherwise the part of modern Croatian visual history will disappear very soon.